

ISSN 2220-8089 (print)
ISSN 2523-4005 (on-line)

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 39

Заснована 1993 року

Харків

2021

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 6 від 31.05.2021 р.)

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Журженко Т.Ю. – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія);

Заступник головного редактора:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – канд. політ. наук, доцент кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. – доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. – доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. – доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. – співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2021

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series «Issues of Political Science»

Issue 39

Established in 1993

Kharkiv

2021

The Journal addresses the current problems of theory and practice of political processes in the context of globalization.

For university teaching and research faculty members, academic researchers, political experts, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020)

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 6 dated 31.05.2021).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science».

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Visiting Professor in the Political Science Department at the University of Vienna (Austria) (*Editor-in-Chief*);

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Deputy Editor*);

Tetyana Komarova – Ph.D. in Political Science, Associate Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglashov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University.

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles were reviewed internally and externally.

Certificate of state registration KB № 21570 – 11470P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2021

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Шаповаленко М.В. Олігархат як чинник консолідації авторитаризму	8
Божко П.А. Інституційне будівництво та архітектоніка політико-адміністративних інститутів	15
Марціхів Х., Селіверстова К. Демократія як суспільний ідеал і політична практика (англійською)	22
Андрушко В.І. Дискурс у контексті політико-владних відносин	31
Зерницький Р. В. Фінансування громадянами статутної діяльності політичних партій в Україні у 2019 році	40
Гончаренко М.М. Комунікація з виборцями: фактори ефективної взаємодії	46
Синюченко А.М. Пріоритетні напрями дослідження проблематики прекарності	54
Олішевська В. Д., Поліщук К. В. Футбол як інструмент політизації суспільства	64
Свідерська О. І., Чорній О. В. Астротерфінг як інструмент психологічного впливу на масову свідомість	71

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Дерев'янка І.П. Ієрархія держав як прояв асиметрії в міжнародних відносинах	80
Баталов О.А. Вплив довіри та недовіри на міжнародні відносини	88
Гайко О.С. Проблеми урбанізації та деурбанізації в контексті міжнародної безпеки	93
Ключкович А. Ю. Популізм у Словаччині: особливості політичного феномена	100
Люба О.О. Україна та Сербія: довгий шлях до євроінтеграції	108
Зінченко О. І. Європейська регіональна система протидії кібертероризму: політичні, інституційні та правові механізми	118
Рагімлі М. Демократизація/дедемократизація політичних інститутів в Азербайджані	123

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНСТИТУТЫ И ПРОЦЕССЫ

Шаповаленко М.В. Олигархат как фактор консолидации авторитаризма	8
Божко П.А. Институциональное строительство и архитектура политико-административных институтов	15
Марцихив К., Селиверстова Е. Демократия как общественный идеал и политическая практика (на англ. яз.)	22
Андрушко В.И. Дискурс в контексте политико-властных отношений	31
Зерницкий Р. В. Финансирование гражданами уставной деятельности политических партий в Украине в 2019 году	40
Гончаренко М.Н. Коммуникация с избирателями: факторы эффективного взаимодействия	46
Синюченко А.М. Приоритетные направления исследования проблематики прекарности	54
Олишевская В.Д., Полищук К.В. Футбол как инструмент политизации общества	64
Свидерская О. И., Чорний А. В. Астротерфинг как инструмент психологического воздействия на массовое сознание	71

МЕЖНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ СТУДИИ

Дервянко И. П. Иерархия государств как проявление асимметрии в международных отношениях	80
Баталов А.А. Влияние доверия и недоверия на международные отношения	88
Гайко О.С. Проблемы урбанизации и деурбанизации в контексте международной безопасности	93
Ключкович А.Ю. Популизм в Словакии: особенности политического феномена	100
Люба Е.А. Украина и Сербия: долгий путь к евроинтеграции	108
Зинченко А.И. Европейская региональная система противодействия кибертерроризму: политические, институциональные и правовые механизмы	118
Рагимли М. Демократизация/дедемократизация политических институтов в Азербайджане	123

CONTENT

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Shapovalenko M. Oligarchy as a Factor in the Consolidation of Authoritarianism	8
Bozhko P. Institutional Building and Architectonics of Political and Administrative Institutions	15
Martsikhiv K., Seliverstova K. Democracy as a Public Ideal and Political Practice	22
Andrushko V. Discourse in A Context of Political Power Relations	31
Zernytskyi R. Financing of Statutory Activities of Political Parties in Ukraine in 2019 by Citizens	40
Honcharenko M. Communication with Voters: Factors of Effective Interaction	46
Syniuchenko A. Priority Directions of Precariousness Problems Research	54
Olishevska V., Polishchuk K. Football as an Instrument of Society's Politicization	64
Sviderska O., Chornii O. Astroterfing as a Tool of Psychological Influence on the Mass Consciousness	71

INTERNATIONAL RELATIONS AND REGIONAL STUDIOS

Derevianko Igor The Hierarchy of States as a Manifestation of Asymmetry in International Relations	80
Batalov A. The Influence of Trust and Distrust in International Relations	88
Gaiko O. Problems of Urbanization and Deurbanization in the Context of International Security	93
Klyuchkovych A. Populism in Slovakia: Peculiarities of a Political Phenomenon	100
Liuba O. Ukraine and Serbia: a Long Way to European Integration	108
Zinchenko O. European Regional System for Combating Cyberterrorism: Political, Institutional and Legal Mechanisms	118
Rahimli M. Democratization /Dedemocratization of Political Institutions in Azerbaijan	123

DOI: 10.26565/2220-8089-2021-39-13
УДК 329.1(437.6)

Ключкович Анатолій Юрійович

доцент, д. політ. н.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Університетська, 14, Ужгород, 88016,
anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-6573-6500>

ПОПУЛІЗМ У СЛОВАЧЧИНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

Аналізуються партійно-політичні аспекти популізму в Словацькій Республіці. На передній план партійно-політичного розвитку Словаччини вийшло структурне розмежування між партіями системного мейнстріму та популізму. Висвітлюється специфіка феномена популізму, його форм і партійних репрезентантів у Словаччині. Розглядається поява й електоральний успіх популістських партій, підкреслюється складність самого феномена популізму в сучасній Словаччині. Популісти не мають чітких ідеологічних установок, використовуючи у своїх меседжах полярності різних ідеологічних доктрин, виходячи з практичної потреби. Зазначається розмежування системних і популістських партій, що значно ускладнюється сьогодні, оскільки спостерігається зближення їхніх позицій з ряду важливих політичних питань.

Розглядається процес посткомуністичного розвитку в Словаччині, коли відбувався перехід від радикальних форм популізму через націоналізм і авторитаризм до більш поміркованої політики. Визначаються характерні риси популістських партій у країнах ЦСЄ, і зокрема в Словацькій Республіці, а саме: протиставлення еліти та народу за моральною ознакою, прагнення виступати захисниками інтересів народу; антимиграційна, євроскептична, антиглобалістська спрямованість меседжів; низький рівень інституціоналізації та ін. Визначено основні форми прояву словацького популізму: соціальний, національний, харизматичний, центристський, ультраправий популізм.

Підкреслюється, що ключовою тенденцією є зростання популізму у виборчих кампаніях словацьких партій та конкуренції на ринку популістських гасел. Протестні заклики, соціальна демагогія, національний популізм – це електорально сприйнятливі теми, які беруть на вістря виборчих кампаній як опозиційні, так і владні політичні сили. Етапними для розвитку партійної системи були парламентські вибори 2020 р., які стали своєрідним «тріумфом популізму». Успіх популістів і поразка ліберальних партій на виборах 2020 р. засвідчує кризу системної політики і демократичних інститутів загалом, що створює ризики для стабільного розвитку Словаччини.

Ключові слова: Словацька Республіка, популізм, мейнстрім, популістська політика, партійна система, парламентські вибори.

Ключкович Анатолій Юрьевич

доцент, д. полит. н.,
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
ул. Университетская, 14, Ужгород, 88016,
anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-6573-6500>

ПОПУЛИЗМ В СЛОВАКИИ: ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА

Анализируются партийно-политические аспекты популизма в Словацкой Республике. На передний план партийно-политического развития Словакии вышло структурное размежевание между партиями системного мейнстрима и популизма. Освещается специфика феномена популизма, его форм и партийных репрезентантов в Словакии. Рассматривается появление и электоральный успех популистских партий, подчеркивается сложность самого феномена популизма в современной Словакии. Популисты не имеют

четких идеологических установок, используя в своих месседжах полярности различных идеологических доктрин, исходя из практической необходимости. Отмечается разграничение системных и популистских партий, что значительно усложняется сегодня, поскольку наблюдается сближение их позиций по ряду важных политических вопросов

Рассматривается процесс посткоммунистического развития в Словакии, когда происходил переход от радикальных форм популизма через национализм и авторитаризм к более умеренной политике. Определяются характерные черты популистских партий в странах ЦВЕ, и в частности в Словацкой Республике, а именно: противопоставление элиты и народа по моральному признаку, стремление выступать защитниками интересов народа; антимиграционная, евроскептическая, антиглобалистская направленность месседжей; низкий уровень институционализации и др. Определены основные формы проявления словацкого популизма: социальный, национальный, харизматический, центристский, ультраправый популизм.

Подчеркивается, что ключевой тенденцией является рост популизма в избирательных кампаниях словацких партий и конкуренции на рынке популистских лозунгов. Протестные призывы, социальная демагогия, национальный популизм – это электорально восприимчивые темы, которые берут на острие избирательных кампаний как оппозиционные, так и властные политические силы. Этапными для развития партийной системы были парламентские выборы 2020 г., которые стали своеобразным «триумфом популизма». Успех популистов и поражение либеральных партий на выборах 2020 г. свидетельствует о кризисе системной политики и демократических институтов в целом, что создает риски для стабильного развития Словакии.

Ключевые слова: Словацкая Республика, популизм, мейнстрим, популистская политика, партийная система, парламентские выборы.

Anatoliy Klyuchkovych

Associate Professor, Doctor of Political Sciences,
Uzhhorod National University,
University Str., 14 Uzhhorod, 88016, Ukraine,
anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-6573-6500>

POPULISM IN SLOVAKIA: PECULIARITIES OF A POLITICAL PHENOMENON

The article analyzes the party-political aspects of populism in the Slovak Republic. The structural distinction between the parties of systemic mainstream and populism has come to the forefront of Slovakia's party-political development. The aim of the article is to highlight the specifics of the phenomenon of populism, its forms and party representatives in Slovakia. Considering the emergence and electoral success of populist parties, there is a need to emphasize the complexity of the phenomenon of populism in the modern Slovak Republic. Populists do not have clear ideological attitudes. they use the maxims of various ideological doctrines, which are based on practical needs. The distinction between systemic and populist parties is becoming more complicated today, as their positions on a number of important political issues have converged recently

In the process of post-communist development in the Slovak Republic there was a transition from radical forms of populist politics through nationalism and authoritarianism to more moderate tendencies. Populist parties in the CEE countries, and in particular in the Slovak Republic, are characterized by the following features: opposition of the elite and the people based on moral grounds, desire to act as defenders of the people's interests; anti-immigration, Eurosceptic, anti-globalization orientation of the messages; low level of institutionalization, etc. The main forms of manifestation of Slovak populism are determined: social, national, charismatic, centrist, far-right populism.

The article emphasizes that the key trend is the growth of populism in the election campaigns of Slovak parties and competition on the market of populist slogans. Protest calls, social demagoguery, and national populism are electorally perceptible issues that are being pursued by both the opposition and ruling political force. The parliamentary elections of 2020, which can be characterized as «triumph of populism», were an important stage for the development of the party system in Slovakia. The success of the populists and the defeat of the liberal parties in the 2020

elections testify to the crisis of systemic politics and democratic institutions in general, which poses risks to the stable development of Slovakia.

Keywords: *Slovak Republic, populism, mainstream, populist politics, party system, parliamentary elections.*

В останнє десятиліття можна спостерігати посилення неліберальних тенденцій розвитку в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), однією з яких є розширення впливу популістських партій. Не є винятком і Словаччина, де результати парламентських виборів 2020 р. ознаменували своєрідний «тріумф популізму», окресливши неоднозначні перспективи політичного розвитку країни. Слід зазначити, що популізм у словацькій політиці – це не феномен сьогодення, адже тією чи іншою мірою вплив популістських сил проявлявся на різних етапах розвитку Словацької Республіки. Саме тому і сучасність, і політичне минуле Словаччини викликають інтерес в аспекті вивчення популістських партій і феномена популізму загалом.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки феномену популізму, його партійних репрезентантів і форм прояву в політичному житті Словаччини.

З огляду на актуальність чи радше злободенність популізму в сучасній політиці, ця проблематика перебуває у фокусі уваги дослідників. Аналіз наукових публікацій таких авторів, як О. Гіарфашова, К. Діген-Крауз, Г. Месежніков, П. Фріч, Т. Хоутн, П. Учень засвідчує значний дослідницький інтерес як до теоретичних аспектів вивчення популізму, так і до практичної діяльності популістських партій у Словаччині. Дослідники зосереджують свою увагу на ідеологічних, історичних, технологічних аспектах розвитку словацького популізму, на його суперечливому впливі на динаміку та зміст політичних перетворень. Приміром, Г. Месежніков підкреслює тісний зв'язок між правлінням популістів і наростанням неліберальних тенденцій розвитку в Словаччині, які мали місце в 1993-1998 рр., 2006-2010 рр. і після виборів 2016 р. (Mesežnikov 2018). О. Гіарфашова та П. Фріч акцентують увагу на антикорупційній, антиелітарній риториці та «політиці емоцій» як інструментах досягнення політичного успіху популістами у сучасній Словаччині (Frič & Gyárfášová 2019).

Активізація популістських сил і актуалізація популістських лозунгів є ключовими трендами сучасного політичного розвитку в країнах Європейського Союзу. Р.

Інглхарт і П. Норріс оцінюють електоральну базу європейського популізму в 2010-х рр. на рівні 25% (Inglehart & Norris 2016: 37). Особливо широкі масштаби популізм набув у регіоні ЦСЄ: у 12 країнах цього регіону в 2013–2017 рр. діяло 38 популістських партій, а середній показник їх електоральної підтримки на виборах у цей період склав 32%, тоді як на 19 країн Західної Європи припадало 57 популістських партій із середнім рівнем електоральної підтримки – 24,3% голосів виборців (Вайнштейн 2017: 75-76). Ці дані свідчать про посилення електорального впливу антисистемних, популістських партій і суттєве оновлення політичного ландшафту. Популістські утворення з периферії проникають у епіцентр політичного життя і навіть впливають на системну політику, визначаючи її порядок денний. Політичний успіх популізму робить його «заразливим», і з часом навіть непопулістські партії стають схильними сприймати елементи популістської риторики. В цьому контексті К. Мудд говорить про «популістський дух сучасної епохи» («populist Zeitgeist») (Mudde 2004).

Багатоаспектність і амбівалентність феномена популізму обумовлює складність його концептуалізації, зосереджуючи увагу дослідників передусім на ідеологічних, дискурсивних і політико-технологічних характеристиках. На відміну від усталених ідеологічних течій (таких як консерватизм, лібералізм, соціалізм та ін.) популізм є аморфною і суперечливою ідеологічною конструкцією, що може використовувати полярності різних ідеологічних доктрин, виходячи з практичної потреби своїх носіїв (політиків, партій). Як «тонкоцентрична ідеологія» популізм може легко поєднуватися з іншими ідеологіями, оскільки носить не програмний, а моралізаторський характер, антагоністично протиставляючи «чистий народ» і «корумповану еліту» (Mudde 2004: 543-544). Також важливо розмежовувати популізм як ідейно-політичну конструкцію або політичну стратегію, представлену відповідними носіями, і популістську політику як діяльність суб'єктів різного ідеологічного профілю, тобто не тільки популістських, але й програмних партій (Mesežnikov 2016). Для того, щоб партію віднести до категорії

популістських, недостатньо її представникам час від часу вдаватися до популістської риторики, адже популізм повинен бути стійкою рисою загального профілю партії.

Емпіричні дослідження підтверджують, що тією чи іншою мірою елементи популізму були властиві більшості партій, представлених у словацькому парламенті, як владним, так і опозиційним (Kohutova & Repiska 2014). Від владного чи опозиційного статусу партії залежала тільки інтенсивність використання популістських гасел. Прихід популістів до влади обмежував діапазон їхньої риторики та діяльності межами відповідної системи. Ті традиційні партії, які залишилися малосприйнятливими до популізму в умовах «populist Zeitgeist», несли через це електоральні втрати, приміром, SDKÚ-DS (Slovenská demokratická a kresťanská únia) і KDH (Kresťanskodemokratické hnutie) (Frič & Gyárfášová 2019: 240).

У контексті словацького досвіду варто підкреслити інверсійність системності та популізму, яка знаходила прояв у тому, що т.зв. «мейнстрімні» партії, прагнучи здобути підтримку виборців, часто використовували популістську риторику, а популісти, отримавши владний статус, послаблювали свій радикалізм. Популістським партіям доводилося стикатися з дилемою: як залишатися складовою владної системи, отримуючи вигоду від цього, і водночас зберігати електоральну підтримку тієї частини суспільства, що критично ставиться до владної еліти. Впродовж політичного розвитку в Словаччині складалася парадоксальна ситуація: популістські партії, риторика яких мала певну антиелітарну та антисистемну спрямованість, одночасно функціонували як частини політичного істеблішменту, зокрема і його персональної складової – владної еліти (Mesežnikov 2016). З-поміж найбільш типових носіїв цих суперечностей варто виокремити Smer-SD, HZDS (Hnutie za demokratické Slovensko), SNS (Slovenská národná strana).

Слід зазначити, що в переважній більшості випадків набуття урядових функцій є фатальним для популістських партій. Показовим у цьому контексті була нетривала політична доля таких урядових партій, як SOP (Strana občianskeho porozumenia), ANO (Aliancia nového občana). Але були й винятки, наприклад, впливова партія «Smer», що також розпочинала свою діяльність як популістська політична сила. Як зазначають К. Діген-Крауз і Т. Хоутн,

партії «Smer» вдалося відійти від популістської моделі «живи швидко, приєднайся до уряду і помри молодим» (Deegan-Krause & Haughton 2009: 839). Ба навіть більше, вже перебуваючи у владному статусі, партія «Smer-SD» на чолі з Р. Фіцо нарощувала електоральну підтримку.

У процесі посткомуністичного розвитку в країнах ЦСЄ відбувся перехід від радикальних форм популізму через націоналізм і авторитаризм до більш поміркованої політики. Як підкреслюють Д. Смілов та І. Крастев, популізм не є радикалізмом чи екстремізмом, адже сучасні популістські партії не пропонують політичної альтернативи демократії. Проблема скоріше полягає у тому, що ідеал демократії, який вони підтримують, є небезпечним (Smilov & Krastev 2008: 9).

Значних успіхів досягли популістські сили у посткомуністичних країнах ЦСЄ, які входили до парламентів та урядових коаліцій. У контексті політичних трансформацій популізм знаходив прояв у формі т.зв. «м'якого популізму» (кидає виклик діючій системі представництва, зокрема усталеній партійній системі) і «жорсткого популізму» (несе загрози для конституційного ладу, існуючої структури представництва та ліберальної демократії) (Smilov & Krastev 2008: 9). Варто зазначити, що лінія розмежування між «м'якою» та «жорсткою» формами популізму є нестабільною, насамперед через недостатню організаційну та ідеологічну стійкість їхніх носіїв. Популістський радикалізм міг зростати або послаблюватися не тільки в умовах виборчого процесу, але й під час виконання владних функцій (Smilov & Krastev 2008: 9). Впродовж історичного розвитку в Словаччині функціонували обидва типи популістських формувань. Так звані «жорсткі» (або авторитарні) популісти виникли та мали політичний вплив на початку періоду трансформації в 1990-х рр. (HZDS, ZRS, SNS), тоді як «м'які» (або помірні) популісти з'явилися в умовах боротьби за збереження демократичного режиму та продовження процесу європейської інтеграції Словаччини (SOP, Smer, ANO) (Mesežnikov, Gyárfášová, Bútorá & Kollár 2008: 101). Динаміка суспільно-політичних перетворень впливала на жорсткість чи помірність популістських позицій з окремих питань. Особливо в такому контексті відзначалася партія «Smer-SD», кон'юнктурно «жонглюючи» популістськими лозунгами як в опозиційному, так і у владному статусі.

Складність політичних трансформацій у регіоні ЦСЄ зумовила складність феномена популізму та ідеологічну різнобарвність його носіїв, які набували впливу в країнах з дуже різними соціокультурними та економічними параметрами розвитку. З точки зору ідеологічної спрямованості, виокремлюють такі типи популізму: ультраправий, націоналістичний; аграрний популізм; антикапіталістичний, ліво-егалітарний популізм; соціальний; національно-консервативний; центристський (Lang 2007: 133). Зазначені типи популізму знайшли прояв впродовж суспільно-політичного розвитку Словаччини, зокрема й на рівні впливових партій.

Разом із тим, можливості застосування класичної «ліво-правої» дихотомії у словацькому контексті є дещо обмежені, й не тільки через іманентно властиву популізму ідеологічну еклектичність і суперечливість. На позиціонування популістських партій впливає комплекс специфічних історичних, політико-культурних і ситуативних чинників, що ускладнює ідеологічну ідентифікацію суб'єктів (в межах «ліво-правої» шкали). Приміром, ідеологічна платформа HZDS – це суміш націонал-популізму, соціального популізму, лівих і правих закликів, що кон'юнктурно змінювалася впродовж 1990-2000-х рр. Саме намагання охопити популістською риторикою найширші верстви суспільства (на кшталт «catch-all party») дозволяло партії тривалий час знаходитися на владному Олімпі.

Значного поширення у Словаччині набув феномен т.зв. «центристського» популізму, з позицій якого в минулому розпочинали свою діяльність такі парламентські партії, як SOP, ANO, Smer, Sme rodina, OĽaNO (Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti). В кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. центристський популізм позиціонувався як альтернатива чи «третьої шлях» у протистоянні між двома таборами (мечіарівський авторитаризм vs демократична опозиція) (Ušej 2004: 50), згодом – як альтернатива традиційним партіям. Акумулюючи протестний і антиістеблішментський потенціал, центристські популісти не «атакували» традиційні партії з крайніх лівих чи правих позицій, а контрастно підкреслювали свою альтернативність, непартійність чи неідеологічність. Однак набуття владного статусу змушувало популістів відкоригувати свої позиції в ідеологічній площині. Приміром, набуваючи політичного впливу, Smer у 2000-х рр. робив акцент на соціал-демократичній платформі партії. В умовах

нинішнього «розквіту» популізму в Словаччині домінують правоорієнтовані політичні сили. Зокрема, переважно правоцентристські позиції займають OĽaNO і Sme rodina, у правій та ультраправій частині ідеологічного спектра розташовані SNS і ĽSNS відповідно.

Особливо небезпечним є ультраправий популізм, який на сучасному етапі репрезентує парламентська партія «Kotlebovci–ĽSNS» (Ľudová strana Naše Slovensko). Ідеологічний профіль ĽSNS – це суміш популізму, ультра націоналізму, євроскептицизму та антиглобалізму. В практичній площині екстремізм партії проявляється в організації протестних антимігрантських, антиромських політичних акцій і демонстрацій (Ключкович 2019: 264). До 2016 р. праві екстремісти та ультра націоналісти перебували на маргінесі політичного життя, попри те, що націонал-популізм періодично знаходив широку електоральну базу в Словаччині. На парламентських виборах 2016 р. і 2020 р. партія М. Котлеби подолала прохідний бар'єр, здобувши 8% голосів. Попри сподівання, що представництво в парламенті ультраправих буде обмежено тільки однією каденцією, їхня підтримка у Словаччині залишається значною. Так, соціологічні дослідження Агенції «Fokus» у січні 2021 р. засвідчили, що суспільна підтримка партії «Kotlebovci–ĽSNS» тримається на рівні 10 % (Agentura Fokus 2021).

Невіддільною частиною суспільно-політичного дискурсу в Словаччині з початку 1990-х рр. є соціальний популізм (насамперед антиреформного спрямування), до якого вдавалися як владні, так і опозиційні партії. Політичні еліти були розділені в ключових питаннях системних реформ і ретранслявали відповідні меседжі масам. Популістські партії черпали політичний капітал, маніпулюючи громадською думкою щодо ліберальних реформ та їхніх негативних соціальних наслідків, щодо послаблення впливу держави та зростання корупції. Соціальною основою для популізму такого типу було несприйняття окремими прошарками населення політики реформ, невдоволення соціально-економічним розвитком (безробіття, бідність, регіональні диспропорції), ностальгія за минулим режимом (Mesežnikov 2018). У трансформаційних чи кризових суспільствах популізм як політична технологія доводить свою ефективність, впливаючи на певний тип свідомості та відповідні соціальні прошарки. Егалітарні, антикорупційні,

антиелітарні гасла знаходили сприйняття та підтримку в маргіналізованих, соціально ображених, дезорієнтованих внаслідок швидких змін групах, що відчували емоційну необхідність задоволення своїх потреб у самооцінці та гідності. Популістська «політика емоцій» доводила свою ефективність у зверненні до почуттів людей або навіть у масовому маніпулюванні ними (Frič & Gyárfášová 2019: 222). Слід зазначити, що у словацькому суспільстві популістські гасла знаходили відповідний сприйнятливий ґрунт, спираючись на соціокультурну спадщину доби авторитаризму та комунізму, традиції патерналізму, очікування сильної соціальної держави, персоніфіковане сприйняття політики, міфологізацію етногенезу та ін. Також стійкою складовою словацької політики є національний популізм, який базується на використанні популістських стратегій з яскраво вираженим етнічно-національним забарвленням, прословацькою риторикою в різних аспектах міжнаціональних, міждержавних відносин (Mesežnikov 2018). З-поміж найбільш успішних представників цього напрямку варто виокремити SNS, Smer–SD, HZDS, які неодноразово були у складі урядових коаліцій. На думку Г. Месежнікова, до 2016 р. визначальним фактором у конфігурації словацької партійної системи була конкуренція між двома групами політичних акторів – програмними та національно-популістськими партіями (Mesežnikov 2020: 98). Емпіричні дослідження підтверджують, що в ті періоди, коли при владі були націонал-популістські партії, якість демократії у Словаччині погіршувалась або застоювалася, тоді як правління програмних партій сприяло її розвитку.

Специфікою словацьких популістських партій є їхня пов'язаність з особою політичного лідера, що, зокрема, проявляється і у формі антистеблшментського «харизматичного популізму» (Schedler: 301). З-поміж найбільш відомих партійних лідерів, які стали рупорами популістських гасел у відповідний період своєї діяльності, слід назвати В. Мечіара, Я. Слоту, Р. Фіцо, І. Матовича, Б. Коллара, М. Котлебу. Довготривалий успіх партій HZDS і Smer–SD був напряму пов'язаний з їхніми лідерами – В. Мечіаром і Р. Фіцо, оскільки, як для виборців HZDS у 1990-х рр., так і для виборців Smer–SD у 2000-х рр. довіра до лідерів була важливішою за ідеологічний профіль партій (Mesežnikov, Gyárfášová, Bútorá & Kollár 2008: 118). У сучасних умовах медіатизації та персоніфікації

політики популістські партії є краще пристосованими до різних каналів комунікації з електоратом. Загалом для словацької політики характерний високий ступінь персоналізації, який послаблює інституційну та ідеологічну основу партійної діяльності, створює загрози існування партій без свого «обличчя».

В останнє десятиліття у Словаччині актуалізувалося ряд суспільних тем, які охоче ретранслюють у своїх електоральних меседжах популістські партії. Мова йде насамперед про антиміграційну, євроскептичну, антикорупційну та антиелітарну риторіку словацьких політиків і партій.

В умовах загострення міграційної кризи критика кроків ЄС лунала з різних сторін словацького політикуму, як мейнстримного, так і популістського. Найбільшого резонансу вона набула напередодні парламентських виборів 2016 р., коли чимало політиків і партій, як владних, так і опозиційних, зробили міграцію головним питанням своїх мобілізаційних стратегій. Однак стійка антиіммігрантська та ісламофобська позиція є наріжним каменем політичних кампаній передусім ĽSNS. З парламентських партій також правоорієнтована партія «Sme rodina» часто експлуатувала антиіммігрантські гасла. Ці ж парламентські партії перебувають на певних євроскептичних позиціях: партія «Kotlebovci–ĽSNS» дотримується твердої критики ЄС, а Sme rodina – більш помірної.

Антиелітарність як сутнісна риса популізму присутня у закликах багатьох словацьких партій, які періодично її експлуатують, заграючи з виборцями. В контексті останніх електоральних циклів антиелітарний елемент популізму найбільш успішно ретранслювали OĽaNO на чолі з І. Матовичем, Sme rodina під керівництвом Б. Коллара і ĽSNS під проводом М. Котлеби.

Боротьба з корупцією була лейтмотивом парламентських виборів 2020 р. Її взяло на озброєння чимало партій, але головні електоральні дивіденди отримало об'єднання OĽaNO, рейтинг якого різко зростав упродовж двох місяців до голосування (Agentura Focus 2020).

Останні парламентські вибори 2020 р. відзначилися приголомшливим успіхом популістів, які суттєво потіснили програмні партії. Правоорієнтовані популісти з OĽaNO і Sme rodina утворили урядову коаліцію, а праворадикали з партії «Kotlebovci–ĽSNS» знову отримали представництво в парламенті. Очевидно, що популісти скористалися

напруженою суспільною ситуацією, яка склалася у результаті урядової кризи, корупційних скандалів, вбивства журналіста Я. Куціака та масштабних акцій громадського протесту. Однак успіх OĽaNO – це не тільки реакція суспільства на кризову ситуацію, вплив харизми лідера чи вдала маркетингова стратегія, це й ознака кризи легітимності традиційних партій і стагнації інститутів ліберальної демократії, що є відчутним не тільки в словацькому контексті. Популістські, антисистемні партії набувають значного політичного впливу в країнах як сталої, так і молодої демократії, що потребує уважного аналізу цих процесів. А присутність у словацькому парламенті партії М. Котлеби, діяльність якої має право-екстремістські ознаки, додає ризиків неліберального регресу.

Загалом же характеристики популізму та популістських партій у Словаччині співвідносяться з ключовими рисами популістів в інших країнах ЦСЄ (Deegan-Krause & Haughton 2009; Mesežnikov 2016; Mesežnikov, Gyarfášová, Bútorá & Kollár 2008): невиразний ідеологічний профіль і розмита програмна спрямованість; антиелітарна риторика, егалітарні та націоналістичні гасла; адаптація пропонованих популістами рішень до панівних тенденцій у громадській думці, або навіть формування громадської думки відповідно до очікувань швидких і простих рішень, які вони відразу ж представляють; жорстка критика політичного істеблішменту, діючого уряду та системних партій за їхню корумповану практику; намагання репрезентувати інтереси широких мас виборців, при цьому дистанціюючись від деяких соціальних груп (істеблішмент, капіталісти, багатії, інтелектуали); антиміграційна, євроскептична, антиглобалістська спрямованість меседжів; обіцянки швидких змін на краще; низький рівень партійної інституціоналізації та ін. Більша частина зазначених характеристик іманентно властива словацькому популізму, інша частина знаходила ситуативну актуалізацію (наприклад, антиміграційна, євроскептична спрямованість). Впродовж усього розвитку Словацької Республіки частиною політичного дискурсу був соціальний, національний і антиістеблішментський популізм, який динамічно змінював своїх носіїв. Специфічною в словацькому контексті є темпоральність та інверсійність системності та популізму, яка підкреслює суперечливу сутність популістської політики.

Популістські політичні партії були невіддільною частиною партійного ландшафту в Словаччині з початку 1990-х рр., еволюціонувавши від «жорсткого» до «м'якого» типу популізму. За винятком середини 1990-х рр., популістські партії електорально не переважали над традиційними, ідеологічно поміркованими партіями, але співвідношення змінюється впродовж останнього десятиліття. В контексті електоральних циклів 2016–2020 рр. окреслюється нова проєкція партійно-політичного розвитку, в умовах якої ослаблюється потенціал програмних партій і зростає електоральна вага популістів. Така ситуація не сприяє стабільності парламентсько-урядової системи та прогнозованості політичного розвитку Словаччини.

ЛІТЕРАТУРА

- Mesežnikov, Grigorij. 2018. *Populizmus a liberálna demokracia: skúsenosti Slovenska, aktuálne výzvy*. URL: http://www.ineko.sk/file_download/1110
- Frič Pavol & Gyarfášová Olga. 2019. “The Rise of the Politics of Emotions: Anti-elitism and Anti-Corruptism as Traits of Czech and Slovak Populist Parties,” *Politické vedy* 22(4): 221-246.
- Inglehart, Ronald & Norris, Pippa. 2016. *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. Faculty Research Working Paper*. Harvard Kennedy School of Government.
- Вайнштейн, Г. 2017. “Современный популизм как объект политологического анализа,” *Полис. Политические исследования* 4: 69-89.
- Mudde, Cas. 2004. “The Populist Zeitgeist,” *Government and Opposition*. 39(4): 542-563.
- Mesežnikov, Grigorij. 2016. *Štvrtstoročie populizmu na Slovensku: vo vláde a v opozícii*. *Denník N*. 12. mája. URL: <https://dennikn.sk/458294/stvrtstoroctie-populizmu-slovensku-vo-vlade-opozicii/>
- Kohutova, Linda & Repiska, Michaela. 2014. *The Risks of growing Populism and the European elections: The Populism and the Slovak Republic*. URL: <https://www.iedonline.eu/download/2014/bratislava/IED-2014-Populism-and-the-Slovak-Republic-Linda-Kohutova-Michaela-Repiska.pdf>
- Deegan-Krause, Kevin & Haughton, Tim. 2009. “Toward a More Useful Conceptualization of Populism: Types and Degrees of Populist Appeals in the Case of Slovakia,” *Politics & Policy* 37(4): 821-841.
- Smilov, Daniel & Krastev, Ivan. 2008. “The Rise of Populism in Eastern Europe: Policy Paper.” In: Mesežnikov G., Gyarfášová O. & Smilov D. (Eds.), *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 7-13.
- Mesežnikov, G., Gyarfášová, O., Bútorá, M. & Kollár, M. 2008. “Slovakia.” In: Mesežnikov G.,

Gyarfasova O. & Smilov D. (Eds.), *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 101-130.

Lang, Kai-Olaf. 2007. "Populism in "Old" and "New" Europe: Trends and Implications." In: Bútora M., Gyárfášová O., Mesežnikov G. & Skladony T. (Eds.), *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 125-140.

Učeň, Peter. 2004. Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike. In: Gyárfášová O., Mesežnikov G. (Eds.), *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy*. Bratislava: IVO: 49-76.

Ключкович, Анатолій. 2019. *Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій*. Ужгород: АУТДОР-ШАРК.

Agentura Focus. 2021. Press release. 24.01.2021. URL: https://www.focus-research.sk/files/n278_Volebne%20preferencie%20politickych%20stran_januar%202021.pdf

Agentura Focus. 2020. Press release. 16.01.2020, 26.01.2020, 13.02.2020. URL: <https://www.focus-research.sk/>

Mesežnikov, G. 2020. "Neliberálna regresia demokracie a rast pravicového extrémizmu na Slovensku." *Геополітика України: історія і сучасність*. 25 (2): 91-107. DOI: 10.24144/2078 – 1431.2020.2(25).91-107

Schedler, Andreas. 1996. "Anti-Political Establishment Parties", *Party Politics* 2(3): 291-312.

REFERENCES

Mesežnikov, Grigorij. 2018. *Populizmus a liberálna demokracia: skúsenosti Slovenska, aktuálne výzvy (Populism and Liberal Democracy: Experience of Slovakia, current challenges)*. URL: http://www.ineko.sk/file_download/1110 (in Slovak).

Frič Pavol & Gyárfášová Olga. 2019. "The Rise of the Politics of Emotions: Anti-elitism and Anti-Corruptism as Traits of Czech and Slovak Populist Parties," *Politické vedy*. 22(4): 221-246.

Inglehart, Ronald & Norris, Pippa. 2016. *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. Faculty Research Working Paper*. Harvard Kennedy School of Government.

Vainshtein, G. 2017. "Sovremennyiy populizm kak ob'ekt politologicheskogo analiza (Modern Populism as a Subject of Political Science)," *Polis. Political research*. 4: 69-89 (in Russian).

Mudde, Cas. 2004. "The Populist Zeitgeist," *Government and Opposition* 39(4): 542-563.

Mesežnikov, Grigorij. 2016. *Štvrtstoročie populizmu na Slovensku: vo vláde a v opozícii (Quarter of a Century of Populism in Slovakia: in Government and in Opposition)*. URL: <https://dennikn.sk/458294/stvrtstoroctie-populizmu-slovensku-vo-vlade-opozicii/> (in Slovak).

Kohutova, Linda & Repiska, Michaela. 2014. *The Risks of growing Populism and the European elections: The Populism and the Slovak Republic*. URL:

<https://www.iedonline.eu/download/2014/bratislava/IE-D-2014-Populism-and-the-Slovak-Republic-Linda-Kohutova-Michaela-Repiska.pdf> (in Slovak).

Deegan-Krause, Kevin & Haughton, Tim. 2009. "Toward a More Useful Conceptualization of Populism: Types and Degrees of Populist Appeals in the Case of Slovakia," *Politics & Policy* 37(4): 821-841.

Smilov, Daniel & Krastev, Ivan. 2008. "The Rise of Populism in Eastern Europe: Policy Paper." In: Mesežnikov G., Gyarfasova O. & Smilov D. (Eds.), *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 7-13.

Mesežnikov, G., Gyárfášová, O., Bútora, M. & Kollár, M. 2008. "Slovakia." In: Mesežnikov G., Gyarfasova O. & Smilov D. (Eds.), *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 101-130.

Lang, Kai-Olaf. 2007. "Populism in "Old" and "New" Europe: Trends and Implications." In: Bútora M., Gyárfášová O., Mesežnikov G. & Skladony T. (Eds.), *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs: 125-140.

Učeň, Peter. 2004. Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike (Centrist Populism as a New Competitive and Mobilization Strategy in Slovak Politics). In: Gyárfášová O., Mesežnikov G. (Eds.), *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy (Party Government in Slovakia: Experience and Perspectives)*. Bratislava: IVO: 49-76 (in Slovak).

Klyuchkovych, Anatoliy. 2019. *Perekhid do demokratii v Slovachchyni: dynamika ta superechnosti suspilno-politychnykh transformatsii (Transition to Democracy in Slovakia: Dynamics and Contradictions of Socio-Political Transformations)*. Uzhhorod, AUTDOR-SHARK (in Ukrainian).

Agentura Focus. 2021. Press release. 24.01.2021. URL: https://www.focus-research.sk/files/n278_Volebne%20preferencie%20politickych%20ostran_januar%202021.pdf

Agentura Focus. 2020. Press release. 16.01.2020, 26.01.2020, 13.02.2020. URL: <https://www.focus-research.sk/>

Mesežnikov, G. 2020. "Neliberálna regresia demokracie a rast pravicového extrémizmu na Slovensku (The Illiberal Regression of Democracy and Growth of right-wing Extremism in Slovakia)," *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist (Geopolitics of Ukraine: History and Modern Times)*. 25 (2): 91-107. DOI: 10.24144/2078 – 1431.2020.2(25).91-107 (in Slovak).

Schedler, Andreas. 1996. "Anti-Political Establishment Parties", *Party Politics* 2(3): 291-312.